«نبرد رستم و دیو سفید»، تصویرگر: قوللر آقاسی

گوهر شاهوار ۱۴۱

علی باقریان

۷۰۱ فرانک بِدو گفت کای نام جوی
بگویم تو را هرچه گفتی بگوی
۷۰۲ تو بشْناس کز مرزِ ایران زمین
یکی مَرد بُد نامِ او آبتین
۷۰۳ ز تخمِ[1] کَیان[2] بود و بیدار[3] بود
خردمند و گُرد[4] و بی آزار بود
۷۰۴ ز طهمورثِ گُرد بودش نژاد
پدر بر پدر[5] بر[6] همی داشت یاد
۷۰۵ پدر بُد تو را مَر[7] مرا نیک شوی[8]
نَبُد روز روشن مرا جز بِدوی

۱- تخم: تبار. ۲- کَیان: جمع «کَی»؛ پادشاهان بزرگ. ۳- بیدار: آگاه، کاردان. ۴- گُرد: دلاور. ۵- پدر بر پدر: جَداندرجَد. ۶- در قدیم، گاه، دوبار حرف اضافه می‌آورده‌اند، یک‌بار پیش از کلمه یا عبارت و یک‌بار پس از آن. «بر پدر بر»، مجموعا، یعنی «بر پدر». ۷- مَر: حرف اضافه‌ای که بیشتر پیش از مفعول «را»یی می‌آورده‌اند و کارکرد آن به درستی شناخته نیست. ۸- نیک شوی: شویِ نیک، همسر خوب.

حمله اسرائیل به منطقه نارمک (اثر مرتضی زنگنه)

آنچه دست اندرکاران و مخاطبان رسانه‌ها باید در اوضاع اضطراری به آن توجه کنند

همراهی در گذر از بحران

اول: رسانه در بحران

گزارش

گروه فرهنگ و ادبیات| «روزنامه‌نگاری بحران» (Crisis Journalism) نوعی از روزنامه‌نگاری را می‌گویند که به پوشش خبری و اطلاع‌رسانی در اوضاع اضطراری، غیرعادی و بحرانی می‌پردازد. این بحران‌ها ممکن است شامل حوادث طبیعی (مانند زلزله، سیل، طوفان)، بلایای انسانی (مانند جنگ، حملات تروریستی، شورش)، همه‌گیری‌ها (مانند بیماری‌های فراگیر)، یا بحران‌های اجتماعی و اقتصادی بزرگ باشند. هدف اصلی روزنامه‌نگاری بحران کاهش ابعاد آسیب، رنج، و تلفات انسانی و مادی از طریق اطلاع‌رسانی صحیح، بموقع و مسئولانه است. این نوع روزنامه‌نگاری فراتر از گزارش صرف اخبار است و شامل نقش‌های فعال‌تری در مدیریت و کنترل بحران می‌شود.

● ویژگی‌های کلیدی روزنامه‌نگاری بحران

❶ سرعت و دقت

در هنگامه بحران، زمان اهمیت بالایی دارد. خبرنگاران بحران باید اطلاعات را با سرعت بالا جمع‌آوری و منتشر کنند. البته هرگز نبایست دقت را فدای سرعت کرد. اطلاعات باید موثق و تأییدشده باشند.

❷ حضور در صحنه

روزنامه‌نگار بحران باید در متن حادثه و در نزدیک‌ترین محل به وقوع بحران حضور داشته باشد تا بتواند واقعیت‌ها را از نزدیک مشاهده و گزارش کند. اتکا به شنیده‌ها و شایعات ممکن است فاجعه‌بار باشد.

❸ جامعیت و پوشش چندوجهی

بحران‌ها معمولا ابعاد مختلفی دارند (انسانی، اقتصادی، اجتماعی، روانی). روزنامه‌نگاری بحران باید تلاش کند تا تمامی ابعاد یک بحران را پوشش دهد و به تأثیرات آن بر زندگی مردم بپردازد.

❹ شفافیت و صداقت

دروغ، پنهان‌کاری یا تحریف واقعیت ممکن است اعتماد عمومی را از بین ببرد و به تشدید بحران منجر شود. شفافیت در اطلاع‌رسانی، حتی درباره ابعاد منفی، ضروری است.

❺ مسئولیت‌پذیری اجتماعی

روزنامه‌نگاری بحران فراتر از وظایف معمول یک خبرنگار است. مسئولیت اجتماعی در این اوضاع به معنای پرهیز از التهاب‌آفرینی و ایجاد وحشت، و تمرکز بر راهکارهای کمک‌رسانی و بازسازی است.

❻ آموزش و آگاه‌سازی

رسانه‌ها، در زمان بحران، باید دستورالعمل‌های ایمنی، راه‌های کمک‌رسانی و اطلاعات حیاتی را به مردم آموزش دهند تا به این ترتیب آن‌ها بتوانند جان خود و دیگران را نجات دهند یا به بهبود اوضاع کمک کنند.

❼ حفظ روحیه ملی و همبستگی

در بحران‌هایی با ابعاد ملی (مانند جنگ یا بلایای طبیعی بزرگ)، رسانه‌ها نقشی کلیدی در تقویت روحیه عمومی و ایجاد همبستگی و وحدت ملی ایفا می‌کنند. (این امر نباید با پروپاگاندا یا نادیده‌گرفتن واقعیت اشتباه گرفته شود.)

❽ پرهیز از اغراق و جنجال‌آفرینی

هدف از روزنامه‌نگاری بحران کمک به حل مشکل است، نه افزایش تیراژ یا شهرت از طریق بزرگ‌نمایی وقایع یا ایجاد وحشت.

❾ مدیریت ارتباط بین مردم و نهادهای مدیریت بحران

روزنامه‌نگاران بحران می‌توانند به عنوان حلقه‌ای ارتباطی بین مردم آسیب‌دیده و نهادهای مسئول (مانند ستاد مدیریت بحران، هلال احمر، نیروهای امدادی) عمل کنند تا نیازها و مشکلات مردم به گوش مسئولان برسد و کمک‌رسانی مؤثرتر شود.

● چالش‌های روزنامه‌نگاری بحران

❶ فشار زمان و کمبود اطلاعات

جمع‌آوری اطلاعات دقیق در محیط پرهرج‌ومرج بحران دشوار است.

❷ خطر جانی و روانی برای خبرنگاران

خبرنگاران بحران اغلب در معرض خطرات جانی و آسیب‌های روانی قرار می‌گیرند.

❸ جنگ روانی و اخبار جعلی

مقابله با شایعات و اطلاعات نادرست که دشمن یا افراد سودجو منتشر می‌کنند هم از چالش‌های روزنامه‌نگاری بحران است.

❹ سانسور و محدودیت‌های دولتی

در برخی کشورها، دولت‌ها ممکن است، در زمان بحران، محدودیت‌هایی را برای اطلاع‌رسانی رسانه‌ها اعمال کنند.

❺ مسائل اخلاقی

چالش دیگر تصمیم‌گیری درباره این است که باتوجه به تأثیر اخبار بر مردم و امنیت ملی چه چیزی باید منتشر شود و چه چیزی نباید.

در مجموع، روزنامه‌نگاری بحران یک حوزه تخصصی و مسئولیت‌پذیر در روزنامه‌نگاری است که نیازمند آمادگی، و آموزش و رعایت اصول اخلاقی ویژه‌ای است.

دوم: روزنامه‌نگاری جنگ و تروریسم

روزنامه‌نگاری بحران، در پرداختن به تروریسم یا جنگ، ویژگی‌ها و حساسیت‌های مضاعفی پیدا می‌کند که آن را از پوشش بحران‌های دیگر متمایز می‌سازد. این تفاوت‌ها، عمدتا، ناشی از ماهیت پیچیده، سیاسی و احساسی جنگ و تروریسم است.

● تفاوت‌های جنگ و تروریسم با بحران‌های دیگر

❶ عامل انسانی هدفمند

در جنگ و تروریسم، برخلاف بلایای طبیعی، یک عامل انسانی با نیت و هدف مشخص (ایجاد رعب، آسیب رساندن، دستیابی به اهداف سیاسی) پشت بحران است. این امر باعث می‌شود جنبه‌های جنگ روانی، پروپاگاندا و تأثیر بر افکار عمومی بسیار پررنگ‌تر شود.

❷ جنبه‌های امنیتی و اطلاعاتی

نگرانی‌های امنیتی و اطلاعاتی در پوشش جنگ و تروریسم به مراتب بیشتر از سایر بحران‌هاست و ممکن است به محدودیت‌هایی در آزادی اطلاع‌رسانی منجر شود.

❸ قطبی‌سازی جامعه

جنگ و تروریسم ظرفیت زیادی برای قطبی‌سازی جامعه دارد. رسانه‌ها باید با دقت عمل کنند تا به این قطبی‌سازی دامن نزنند.

● ویژگی‌های روزنامه‌نگاری جنگ و تروریسم

❶ اولویت‌بخشی به امنیت ملی و جان افراد

الف. انتشارندادن اطلاعات حساس: مهم‌ترین ویژگی در این اوضاع خودداری از انتشار هرگونه اطلاعاتی است که ممکن است به دشمن (تروریست‌ها یا نیروهای متخاصم) کمک کند یا جان شهروندان و نیروهای نظامی/ امنیتی را به خطر بیندازد. این شامل موقعیت نیروها، نقشه‌های عملیاتی، جزئیات آسیب‌پذیری‌ها یا اطلاعاتی می‌شود که ممکن است به برنامه‌ریزی حملات بیشتر منجر شود.

ب. پرهیز از تحریک و وحشت‌آفرینی: درست است که اطلاع‌رسانی و بیان واقعیت‌ها ضروری است، اما رسانه‌ها باید از بزرگ‌نمایی، اغراق و ایجاد وحشت بی‌دلیل که به اهداف تروریست‌ها (ایجاد ترس) یا دشمن (تضعیف روحیه) خدمت می‌کند خودداری کنند.

❷ مقابله فعال با پروپاگاندا و جنگ روانی

الف. تکذیب شایعات و اخبار جعلی: در جنگ و تروریسم، انتشار اطلاعات نادرست و هدفمند برای گمراهی و تفرقه بسیار رایج است. رسانه‌ها باید به سرعت و با جدیت به مقابله با این موارد بپردازند و صحت اطلاعات را از منابع موثق تأیید کنند.

ب. شناسایی و افشای اهداف تروریست‌ها/ دشمن: رسانه‌ها باید به مردم کمک کنند که انگیزه‌ها، اهداف و روش‌های پروپاگاندای گروه‌های تروریستی یا دولت‌های متخاصم را درک کنند تا فریب نخورند. این شامل تحلیل‌های عمیق‌تر از ریشه‌های تروریسم و اهداف جنگی می‌شود.

❸ پوشش انسانی و همدلانه، بدون ترویج خشونت

الف. تمرکز بر قربانیان: پوشش رنج قربانیان، داستان‌های انسانی نجات‌یافتگان، و تلاش‌های امدادی، می‌توانند همدردی ایجاد کنند و به بسیج کمک‌های مردمی یاری برسانند. با این حال، باید از نمایش تصاویر بسیار دل‌خراش که ممکن است به روان جامعه آسیب بزند خودداری کرد.

ب. ترویج نکردن ایدئولوژی افراطی: رسانه‌ها باید مراقب باشند که با انتشار بیانیه‌ها یا پیام‌های تروریست‌ها (حتی به منظور اطلاع‌رسانی)، ناخواسته، به تریبونی برای تبلیغ ایدئولوژی خشونت‌آمیز آن‌ها تبدیل نشوند. مصاحبه با تروریست‌ها یا پخش پیام‌های آن‌ها باید با دقت فراوان و با هدف روشنگری، و نه ترویج، انجام شود.

پ. اجتناب از قهرمان‌سازی: هرگونه نمایش از عاملان تروریسم یا جنگ به عنوان «قهرمان» یا افرادی که اهداف مشروع دارند ممکن است خطرناک باشد.

❹ تقویت روحیه ملی و انسجام اجتماعی

الف. برجسته‌کردن مقاومت و امید: در کنار گزارش واقعیت‌ها، رسانه‌ها باید به تلاش‌های دفاعی کشور، هم‌بستگی مردم و نشانه‌های امید به آینده نیز بپردازند تا از تضعیف روحیه عمومی جلوگیری شود.

ب. تبلیغ ارزش‌های صلح و مبارزه با افراط‌گرایی: رسانه‌ها نقش مهمی در ترویج ارزش‌های همزیستی مسالمت‌آمیز، مدارا و مقابله با هرگونه افراط‌گرایی دارند.

❺ رابطه با مقامات و دسترسی به اطلاعات

الف. همکاری و هماهنگی: در هنگامه جنگ و تروریسم، همکاری و هماهنگی بین رسانه‌ها و نهادهای امنیتی و دفاعی (با حفظ استقلال حرفه‌ای) برای اطمینان از انتشار اطلاعات صحیح و جلوگیری از سوءاستفاده بسیار مهم است.

ب. دسترسی محدودتر: ممکن است مقامات، برای حفظ امنیت و جلوگیری از آشفتگی، دسترسی خبرنگاران به مناطق جنگی یا اطلاعات حساس را محدود کنند. رسانه‌ها باید این محدودیت‌ها را درک کنند و در عین حال برای دسترسی به حقیقت بکوشند.

خلاصه‌وار، روزنامه‌نگاری بحران، در مواجهه با تروریسم یا جنگ، از اصول کلی خود پیروی می‌کند، اما با تأکید شدیدتر بر مسئولیت‌پذیری اخلاقی، امنیت ملی، و مقابله با جنگ روانی. این حوزه از روزنامه‌نگاری نیازمند خبرنگاران آموزش‌دیده، آگاه به مسائل امنیتی و دارای بینش عمیق سیاسی-اجتماعی است.

سوم: مردم بحران‌زده در مواجهه با رسانه

در چنین اوضاعی، عموم مردم هم باید در برابر رسانه‌ها رویکردی هوشمندانه، مسئولانه و انتقادی داشته باشند. این کار به سلامت روانی فردی و جمعی، و همچنین به مدیریت صحیح بحران در سطح ملی کمک می‌کند. اهم کارهایی که عموم مردم باید انجام دهند به این شرح است:

❶ منابع خبری خود را به دقت برگزینید

الف. به منابع معتبر و رسمی رجوع کنید: در درجه اول، به رسانه‌های رسمی و ملی کشور خود (که در هنگامه بحران معمولا با نهادهای مسئول هماهنگ هستند) و خبرگزاری‌های شناخته‌شده و باسابقه اعتماد مراجعه کنید.

ب. از تنوع منابع، البته با احتیاط، بهره ببرید: برای کسب دیدگاه جامع‌تر، می‌توانید اخبار را از چند منبع معتبر (داخلی و خارجی) دنبال کنید، اما همیشه صحت آن‌ها را بسنجید.

پ. از کانال‌های ناشناس و مشکوک بپرهیزید: از دنبال کردن کانال‌های تلگرامی، صفحات اینستاگرامی و وبگاه‌های ناشناس یا بدون مجوز، که اغلب اخبار تأییدنشده یا شایعات را منتشر می‌کنند، و اعتماد بی‌چون‌وچرا به آن‌ها به شدت خودداری کنید.

❷ سواد رسانه‌ای خود را به کار بیندازید (همانند یک بازرس عمل کنید)

الف. منبع خبر را بررسی کنید: چه کسی این خبر را منتشر کرده است؟ آیا این منبع سابقه دقت و بی‌طرفی دارد؟

ب. در تاریخ خبر دقیق شوید: آیا این خبر جدید است یا خبری قدیمی است که دوباره منتشر شده است؟ (مخصوصا، به عکس‌ها و ویدئوها دقت کنید.)

پ. به تیترها و لحن خبر دقت کنید: آیا تیترها بیش از حد احساسی، اغراق‌آمیز یا تحریک‌آمیز هستند؟ لحن خبر بی‌طرفانه است یا به وضوح قصد تحریک شما را دارد؟

ت. به دنبال شواهد بگردید: آیا خبر به مدارک، تصاویر، فیلم یا گفته‌های مقامات استناد می‌کند؟ این شواهد تأییدپذیر هستند؟

ث. با چند منبع دیگر مقایسه کنید: اگر خبری بسیار مهم یا عجیب به نظر می‌رسد، قبل از باورکردن یا انتشار آن، ببینید آیا رسانه‌های معتبر دیگر هم آن را گزارش کرده‌اند یا نه.

❸ در برابر اخبار جعلی و شایعات هوشیار باشید

الف. باور نکنید، مگر اینکه تأیید شده باشد: اصل را بر صحت نداشتن بگذارید، تا زمانی که خبر از چند منبع معتبر تأیید شود.

ب. منتشر نکنید، مگر اینکه تأیید شده باشد: مهم‌ترین مسئولیت شما این است که زنجیره انتشار اخبار جعلی را قطع کنید. هرگز خبری را که از صحت آن اطمینان ندارید، به ویژه در شبکه‌های اجتماعی، برای دیگران ارسال نکنید. انتشار شایعات ممکن است به امنیت ملی و آرامش روانی جامعه آسیب جدی بزند.

پ. نشانه‌های شایعه را بشناسید: شایعات، اغلب، منبع مشخصی ندارند و پر از جزئیات عجیب‌اند، و به سرعت از طریق کانال‌های غیررسمی پخش می‌شوند.

❹ احساسات خود را مدیریت کنید

الف. از غوطه‌ورشدن در اخبار بپرهیزید: دنبال‌کردن مداوم و بی‌وقفه اخبار جنگ و بحران ممکن است به اضطراب، ترس و ناامیدی شدید منجر شود. برای سلامت روان خود، لازم است ساعت‌هایی از روز را به دور از اخبار بگذرانید.

ب. مراقب جنگ روانی دشمن باشید: دشمن در تلاش است تا با اخبار دروغ، شایعات و پروپاگاندا روحیه مردم را تضعیف کند، ترس ایجاد کند و بین اقشار مختلف جامعه تفرقه بیندازد. به این تلاش‌ها آگاه باشید و در دام آن‌ها نیفتید.

پ. بر وحدت و هم‌بستگی متمرکز شوید: به جای تمرکز بر اختلافات داخلی یا مسائل تفرقه‌افکن، به دنبال محتواهایی باشید که به هم‌بستگی ملی، فداکاری‌ها و تلاش‌های مشترک برای غلبه بر بحران می‌پردازند.

❺ خودتان بخشی از راه حل باشید

الف. اطلاعات مفید را به اشتراک بگذارید: اگر اطلاعاتی درباره نکات ایمنی، پناهگاه‌ها، یا مراکز کمک‌رسانی دارید، آن‌ها را از منابع معتبر دریافت کنید و به اشتراک بگذارید.

ب. از نیروهای مدافع کشور و نیروهای امدادی حمایت معنوی کنید: انتشار پیام‌های حمایتی و قدردانی از ایثارگری‌های آن‌ها می‌تواند در حفظ روحیه عمومی مؤثر باشد.

در یک کلام، عموم مردم باید، به جای «مصرف‌کننده منفعل» رسانه، به «تحلیل‌گر فعال» و «ناشر مسئول» تبدیل شوند. پیش‌گرفتن این رویکرد، نه تنها به حفظ آرامش و امنیت خودشان کمک می‌کند، بلکه به تقویت جبهه داخلی در برابر چالش‌های بیرونی نیز منجر می‌شود.